

מאת ד"ר טובה גנזל

הסדרת מערכת היחסים בין המדינה לבין זרים המבקשים להיות תושביה באשר לזכויותיהם וחובותיהם, גנבה מהקופה הציבורית, היחס לעובדים, ובהם עובדים זרים ועובדי קבלן יהודים, ניצול - כולם נמצאים על סדר היום במדורי החדשות בארץ בימים אלו ממש. מדינת ישראל (הצעירה) שלנו מנסה להתוות דרך מוסרית וראויה להתמודד עם האתגרים הללו, תוך שמירה על אופייה היהודי והדמוקרטי.

נראה לנו לעיתים שעלינו להמציא את הגלגל, משום שעם ישראל למעשה כמעט ולא חווה עצמאות מדינית ריבונית מאז ימי שלמה המלך. אחריו, בימי הבית הראשון, הייתה הממלכה מפוצלת לשניים, ובמשך מרבית שנות קיומה הייתה נתונה למעשה - מכל היבט מדיני - תחת מרות האימפריה האשורית, עד לחורבנה של זו בידי בבל. חמישים שנה מאוחר יותר, עלו הפרסים לשלטון, אחריהם היוונים ולבסוף הרומאים. כך, לאורך שש מאות שנות קיום בית המקדש השני, רק למשך תקופה קצרה של כשבעים שנים הייתה יהודה ישות ממלכתית בעלת עצמאות מדינית וצבאית ולא דתית בלבד, היא תקופת החשמונאים אשר בגינה אנחנו חוגגים את חג החנוכה. גם על פי אלו המותחים את מסגרת השנים הללו במקסימום - אין כאן יותר ממאה וחמישים שנות עצמאות (וגם אלה כוללות החלפות שלטון תכופות).

לאחר חורבן הבית השני בשנת 70 ובמשך כמעט אלפיים שנה, שהם למעשה כל שנות התפתחותה של התורה שבעל פה, עם ישראל חי בקהילות בניכר. המערכת ההלכתית נבנתה על בסיס ההנחה כי מדובר בקהילה יהודית החיה בגלות, על כל המשמעויות הנלוות לחיי גלות. כך למשל, קופת הקהילה לא נועדה להתמודד עם רווחתם של זרים או עם ניהול מדיניות ציבורית ממלכתית.

הרמב"ם בלבד, בהלכות מלכים שכתב, היה היוצא מכלל חכמינו לאורך הדורות, אשר בגדולתו הציב תשתית הלכתית למדינה יהודית. תשתית הלכתית זו היא קריאת כיוון הכרחית עד היום, אולם המדינה הימני-ביניימית שהרמב"ם ראה לנגד עיניו כמו גם העולם היהודי אשר מולו ניצב במאה השתיים עשרה, רחוקים משלנו מאוד. קשה לדמיין שהרמב"ם יכול היה לצפות מדינה יהודית שרוב אזרחיה היהודים אינם מגדירים את עצמם שומרי מצוות. קשה לדמיין שהרמב"ם יכול היה לצפות זהות ישראלית הנבדלת מהזהות היהודית של יהודים רבים רבים.

וכך, בבואנו לנסות למסד תפישה יהודית-הלכתית להסדרת ההתנהלות המדינית שלנו, נראה שהפער ההיסטורי, התרבותי והדתני הוא עצום ובלתי ניתן לגישור. זו התפישה המקובלת ביחס למפגש שבין יהדות ודמוקרטיה: מפגש בין שני מושגים סותרים.

כאן אני מבקשת לעצור, על מנת לסקור את הנושאים בהם עוסקת פרשת משפטים. פרשה זו מופנית כולה למי שאמון על מערכת המשפט: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֶיךָ". הפרשה עוסקת בסדרי דין אזרחיים ופליליים, רובם במרחב הציבורי: חובות הילדים להוריהם, פגיעה של אדם בגוף או ברכוש, רצח, האחריות לנזק עקיף לרכוש (בע"ח שנפל לבור), גנבה, הצתות, ניצול מיני, היחס לגרים בארץ, דיני עדים, ועוד.

אז היכן הקושי? כיצד מתעורר הקונפליקט? הלא לכאורה, אלו הם כמעט אחד לאחד הנושאים שעל סדר היום הציבורי שלנו היום במדינת ישראל (ולא רק במדינת ישראל)!

הסיבה לתפיסה השגויה, בעיני, של קונפליקט או סתירה בין חוקי התורה לחוקיה של מדינה דמוקרטית נובעת מפעולות כמו זו של ליצמן, שר הבריאות שהפך לסגן שר, אשר מביאים למסקנה רווחת: מי שהלכה

חשובה ויקרה לו, אינו יכול לקחת חלק באחריות הציבורית להנהגת המדינה. לקיחת אחריות ציבורית במדינה שלנו נתפשת כסותרת את עולם ההלכה, ועל כן נאלץ ליצמן, בהנחית הרבי מגור, לסגת למעמד של סגן שר ובלבד שלא ישתמע שהוא לוקח אחריות בשאלות ממלכתיות. תפיסה זו באה לידי ביטוי מאז ממשלות ישראל הראשונות, כאשר כיהן הרב יצחק מאיר לוין כשר הסעד מטעם מפלגת אגודת ישראל, עד שסיעתו עזבה את הממשלה בשנת תשי"ג. את הפרישה נימק הרב לוין כך: "לא יכולנו לשאת עוד באחריות, כי השקפתנו ברורה, שמדינת ישראל, שחיכינו לה כל כך הרבה, לא תוכל להתקיים בלי שתיבנה כולה על יסודות התורה והאמונה" (מתוך נאום ביום ד' טבת תשי"ג (22.12.52) (דברי הכנסת כרך 13, עמ' 304).

האמנם סותרים יסודות התורה והאמונה את הדמוקרטיה המערבית?

הנושאים בהם עוסקת פרשת משפטים הם הנושאים שעל סדר היום הציבורי שלנו במדינת ישראל היום, והם עולים, בדרך כלל, בקנה אחד עם הרצון שלנו לראות את מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית. כך נמצא בפרשה את האיסור על הטיית משפט, את החובה להעיד אמת, ודינים נוספים המסדירים מערכת משפטית שעניינה חתימה לצדק באופן השלם ביותר, לפחות כמו הצדק ששופטי הבג"ץ עמלים לחתור אליו. היחס לזרים היושבים בארצנו ולאוכלוסיות חלשות מופיע בפרשה בשורת דינים המהדהדים את האופן בו נרצה להתייחס לערבים ומיעוטים אחרים החיים בתוכנו: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. כָּל אֱלֻמָּנָה וְיָתוּם לֹא תַעֲנוּן".

בעיני, כיהודייה דתית וציונית, לא זו בלבד שאין כאן סתירה, אלא ההפך הוא הנכון: יש לשמר ולחזק את זהותה היהודית של מדינת ישראל, כפי שהיא יונקת מהמסורת היהודית בת אלפי השנים, כיוון שההשלכות של חיזוק כזה אינן ויתור על אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל. נראה לי כי ככל שנעמיק את זהותה היהודית של מדינת ישראל, היא תהיה בעלת אופי דמוקרטי יותר, שכן ערכים כמו כבוד האדם, שוויון ורגישות חברתית מצויים כולם בתורה. רק במעט מקרי קצה, המפגש יוצר קונפליקט שקשה למצוא לו מענה שיספק הן את מי שאוחז ברצון למדינה בעלת זהות יהודית והן במי שרואה בדמוקרטיה את חזות הכל.

התוצאה של הנחת היסוד הזאת היא שעלינו לחתור למדינה יהודית דמוקרטית שאין בה כפיה. יש להתבונן במציאות כפי שהינה כיום, ולהגיב אליה בעיניים שאינן מכחישות אותה. כלומר, בנושאים המהווים מוקד לקונפליקט כמו שבת וכשרות, אין על היהודי הדתי בעל האחריות לשאול: האם ההלכה מתירה לי בתפקידי (כשר, ראש עיר, או כל בעל תפקיד ממלכתי) לחתום על פתיחת חנויות בשבת. יש לשאול: בהינתן עם ישראל על ריבוי גווניו, היושב כיום בארצו, ובהסתכלות רחבה, מה יסייע לשבת להיות יום שביתה ממלאכה ומנוחה; אין לשאול האם נוכל לכפות הסדר על הרבנות בנושא כשרות, אלא באיזה אופן נוכל לסייע למספר הרב ביותר של יהודים לאכול אוכל כשר, וכן הלאה.

כמו כן, יש מקום לשאלות נוספות: האם קידום אווירה יהודית הוא שיקול? מצאנו בתורה ש'דרכיה דרכי נועם', כיצד נכון לממש זאת? מהו תוקפה של אחריות לאומית על חילול שבת בידי אנשים שאינם מעוניינים לשמור אותה?

נראה לי שמחר מידי הסקנו כי הערכים הדמוקרטיים והליברליים שלאורם אנחנו חיים היום, אינם מצויים בתורה. ההפך הוא הנכון, החזרה לפרשת משפטים מלמדת אותנו שאמות המידה המוסריות והרצויות המצויות בתורה הן אלה שהעולם המערבי חותר אליהן במאות השנים האחרונות, והן נר לרגלינו היום.

בדרך זה נזכה לחוש בעינינו גם את סופה של הפרשה שקראנו היום, המסיימת בכריתת ברית בין ה' ועמו ובקבלת הלוחות. זכינו.